

LENCSES GYULA

„Így meg csak ügyetlenkedünk a tornaórán”

GÁSPÁR ANNA PRIVÁT TÁRSADALOMTÖRTÉNETE –
NASPOLYA. CSALÁDI EMLÉKKÖNYV, 1810–2016

Szerzői kiadás
Budapest, 2016
189 oldal

Ritka jelenség, amikor valaki 73 évesen jelentkezik első könyvével, majd öt év leforgása alatt két újabb kötet kerül ki a keze alól. Recenzióknak a másodikként megjelenőről szól, de a másik kettő is figyelemre méltó (*Farkasréti kirakós. Szubjektív tájtörténet*, 2013, *Tárlatvezetés*, 2018).

Gáspár Anna, foglalkozását tekintve építészmérnök, szerényen fogalmazta meg a feladatát, amikor *Naspolya* címmel megírta családi emlékkönyvét. „Ezt a könyvet nektek, le-származottaknak írjuk. Eljött az ideje, úgy gondoltuk, hogy összeszedegessük morzsáinként a magunk és a megmaradt, emlékezni képes rokonaink ismereteit” (9). A végeredmény azonban jóval több lett, mint csupán a családtagok számára jelentőséggel bíró feljegyzések sora. Már a külalakja is messze kiemelkedik a hazai könyvtermés átlagából: jó kézbe fogni, a mérete, a tipográfiája, a papír megválasztása, a kiváló minőségű (bár a könyv koncepciójából adódóan a méretüket tekintve kicsi) fotók, mind kényeztetik az olvasót. Két (!) könyvjelzőt kapunk, akárcsak a *Termelési regény*ben. Ezekre valóban szükség is van, hiszen a családtörténet két szálon, a verbalitás és a vizualitás mentén bontakozik ki; a lapok alján sorjázó képekhez frott kommentárok a könyv végén önálló egységet alkotnak, így az ide-oda lapozgatás elkerülhetetlen, és növeli a könyv befogadásával járó élvezetet.

EP mestert nem véletlenül említettem: matematikában jártas szerző pontos mondatait olvashatjuk itt is. A sokszálú, nyomokban kétszáz évre visszanyúló családtörténetben ott van az egész Monarchia Csáktornytól Munkácsig, Zalalövőtől Csabrendekig, Szombathelytől Szarajevóig, Pozsonytól Pestig, majd Budáig. A dolog természeténél – a családi emlékezet korlátainál – fogva a könyv elsősorban a 20. századi történésekre fókuszál. Eközben mindenütt ott érezzük a személyességtől átítatott tágabb történelmi és társadalom-

történeti kontextust. Ennek és a gazdag illusztrációs anyag felhasználási módjának köszönhetően a könyv ugyanabba a vonulatba sorolódik, amelyet egy másik műfajban Forgács Péter *Privát Magyarország*a képvisel.

Az 1940-ben született szerző a XX. század elején vidékről Budapestre kerülő, asszimilálódott zsidó család tagjaként a langymeleg Kádár-korszakban megy feleségül egy református család sarjához. Ez a konstelláció igazán alkalmas egy széles társadalomtörténeti tabló felvázolására. Láthatjuk, hogy az 1867-es emancipációs törvényt követően milyen lehetséges életpályák nyíltak meg a tanulni és emelkedni vágyó zsidók számára. A szerző kitér a népiszkolai reform áldásos következményeire, arra, hogy a XX. század elején már megjelenik az első diplomás a családban, hogy az olvasásnak, a kultúrának – és ezen belül kiemelten a zenetanulásnak és a zene szeretetének milyen jelentős szerepe van. Láthatunk sokfajta tipikus életpályát és sorsot, melyek legtöbbször a zsidóüldözés szörnyűségeibe torkollik. A közelebbi távolabbi rokonok között ott találjuk a világhírű vonósnégyes csellistáját, a családban elsőként diplomát szerző latintanárt, akinek a belvárosi gimnáziumban tanítványa volt Mándy Iván és Kertész Imre, kollégája Szentkuthy Miklós (utóbbinak nyoma is van az író megnyilatkozásai között). Látjuk, hogy a numerus clausus következtében a tehetséges ifjak hogyan kényszerülnek arra, hogy külföldi egyetemeken szerezzék meg diplomájukat, és hogyan sodródnak bele a baloldali ellenállásnak a két háború között nem sok sikerrel kecsegtető mozgalmába. „Az a természetesség, amellyel anyai családunk tagjai (...) haladó gondolkodónak, baloldali érzelműnek tartották magukat, csak most, e visszaemlékezéskor hozta felszínre bennem a kérdést: mi lehetett ennek magyarázata? A szegénység? Egész Közép- és Kelet-Európában sokan menekültek a zsidóságból, kitérés mellett vagy helyett a forradalmi mozgalmakba. (...) A zsidók másik útja, a beilleszkedés, a társadalmi felemelkedés, tudjuk, csupán ideig-óráig volt sikeres” (158).

A rokonságon belül előfordul és az olvasó számára is életközelié válik a zsidóüldözés összes lehetséges változata: a munkaszolgálat, a csillagos házak, a gettó, a bujkálás, Auschwitz és Dachau, az erőltetett menet. A szűk család megpróbáltatásait a munkaszolgálatban eltűnő apa és a koncentrációs táborba hurcolt, majd onnan szerencsésen visszatérő anya, a kisgyermekeket a háborús körülmények között megóvó nagymama sorsán keresztül érezhetjük át.

„Az én személyes tapasztalataim kora gyerekkoromból származnak. Mindössze négy éves voltam 1944-ben, Budapest bombázásakor, a Szondi utcai lakásból kiűzetéskor, majd a város ostromakor. A zajok, a szagok, az ízek, a sziréna agyat tépő hangja, a repülőgépek morajlása, a bombák robbanásának zaja, az emberek rémült arca ebben a korban már rögzül” (57) – mintha csak Nádas Péter „önéletrajzát” olvasnánk tovább. „A gettóról halvány emlékeim vannak, sárgaborsófélezékszag, halottak pokrócban az udvaron, tilos az ablakhoz menni, mert belőnek. Egyszer tényleg belőttek, akkor a vekkeróránk újra ketyegni kezdett” (44).

Meghatározó tényező, hogy az írónak, testvérével együtt, apa nélkül kellett felnőniük. Ennek sajátos következménye, hogy „[a]pánk és vele együtt a férfiak, főleg az elpusztultak – ezekből a mi családunkban is volt bőven – mítosszá lényegültek át. Hogy mennyire más lenne az életünk, ha élne, biztosan sielnénk, korcsolyáznánk, bicikliznénk. Így meg csak ügyetlenkedünk a tornaórán” (45). A háborús félárva a Rákosi Mátyás Gyermekotthonba, majd az orosz nyelvű Maxim Gorkij Iskolába kerülnek, ahol magas rangú káderyerekekkel együtt

kapnak színvonalas nevelést. Ennek köszönhetően később egyenes az út az egyetemre, a műszaki értelmiségi pályára.

Itt kapcsolódik a történetbe házasság révén a református ág. A századfordulótól kezdve a férj ősei, tisztos parasztcsalád tagjai, szép lassan szintén Budapesten, illetve először annak külvárosában, Kőbányán kötnek ki. A szerző az asszimiláció szót használja akkor is, amikor leírja, a két különböző világból származó pár hogyan tudja kialakítani közös életét.

Első kézből kapunk láttelepet a Kádár-korszakról is. A férj, első generációs diplomásként, megtestesíti a társadalmi mobilitás eszményét, a rendszer kedvezményezettjének számít. Az értelmiségi szereplők mellett felbukkannak hentesek és munkásőrök is, miközben a családi fotók egy részét Reismann Mariann készíti. A szerző, foglalkozása révén, különösen jól rálátott a szocialista építőiparra, a 60-as évek állami beruházásaiból adódó konjunktúrára, melynek egyik következménye az ingázás, a fekete vonat. Az már csak *extrawurst* (hogy egy másik, matematikában szintén jártas szerző szavajárását idézzem), amikor az olvasó egyszer csak felfedezi Schiffer Pál mint gyermekkori játszótárs fényképét a könyvben.

A szocializmus korszakában is jelen vannak kimondott-kimondatlan problémaként a zsidó származásból adódó kérdések, az elhallgatás, az üldöztetés feldolgozatlan traumája. Anna négy évvel fiatalabb testvére írja a férjéről, akivel 1966-ban házasodtak össze: „Itt kell megjegyznem, Iván katolikus családból származott. Egész házasságunk alatt egyszer sem volt téma a zsidóság. Ebben az időszakban, fiatalságom éveiben az én környezetemben zsidó kérdésekről senki nem beszélt” (140). Eközben az idősebb rokonok számon tartották ismerősökről és ismeretlenekről, hogy ki az, aki *unsereines* (magunkfajta) és ki az, aki *gój*. Az 56-os forradalmi napok élménye sem egyértelmű: „Nehéz napok következtek, sok bizonytalanság, félelem. Na, ekkor kezdtek el zsidózni...” – emlékezik a szerző akkor 14 éves húga (136).

Közről láthatjuk a Kádár-rendszer átváltozásait, a melléküzemágak virágzását és elsorvasztását, majd az első magáncégek megjelenését. Egy közeli rokon személyében a demokratikus ellenzék egyik meghatározó alakja is képbe kerül, a családtörténetbe ágyazva az ő szerepvállalásának motívumait is jobban megismerhetjük. Az 1989-es rendszerváltás a családi szerepek átalakulásával jár: az új körülményekhez alkalmazkodni alig tudó férj helyett a sikeres vállalkozóvá váló feleség lesz a fő kenyérkereső.

A könyvet a családtörténetet értelmező társadalomtörténeti esszé zárja, és családfák teszik teljessé.